

1. Същност на етиката като наука. Равнища на познание

Етиката е много древно знание, произлизащо от различни култури на стария свят, които разглеждат човека по съвсем различен начин.

Думата **етика** за първи път е употребена от Аристотел. Този нов философски термин е идентифицирал знания в една област, за която ключови думи са **същност на човека, общество-държава, управление, икономика, свобода, висше благо, цел и средство, възможност, мяра, добродетел, порок, приятелство** и най-важното – **справедливост**.

Съвременната етика е сложно образование от фундаментално, теоретическо и приложно равнище. Философското равнище е свързано с обосноваването на достоверността на етичното познание. Теорията на етичното познание е свързана с класификацията и обяснението на различните типове морал. Приложното равнище е свързано с културата на поведението и системата на професионалните етики.

Донаучният елемент на етичното познание обхваща огромна част на масовата психика и на всекидневните представи за добро и зло, за чест и достойнство, за справедливо и несправедливо, за позволено и непозволено. Научният елемент в етиката е свързан с ценностите. Това е сферата на обичаите, традициите, на личните ни взаимоотношения, на неформалното личностно общуване.

Етиката е социална и хуманитарна сфера на човешкото познание с богато историческо минало и обещаващо културно, светогледно, ценностно и общочовешко бъдеще.

2. Корени на етичното познание. Еволюция на понятието „етика” в древността

2.1. Трите стожера на етиката

Приблизително 500 години преди Христа в Индия, Китай и Гърция се появяват мислители, които са се замислили върху проблеми, решително нови, които придават съвсем друг смисъл на идейния, практическия и духовния живот във от обичайните дотогава сюжети за хаоса, космоса и Бога.

1. Принц Гаутама в Индия, наречен по-късно Буда

Принц Гаутама в Индия, наречен по-късно Буда, открива 4 основни истини. Първата гласи: живот

1/ е страдание; 2/ има причина за страданието; 3/причината за страданието е желанието; 4/има път, който може да ни спаси от желанието.

Така изведнъж човешкият живот се превръща в обект на философско мислене – защо и как живее човекът, защо страда, как можем да определим страданието? Голямото откритие наистина става човекът – страдащ, смъртен или грешен. Затова той трябва да бъде обяснен – т.е. да бъде поставен в определени отношения с хаоса и космоса, с Бога и съдбата.

Дотогава в Индия традицията разделя хората на касти. Така например дори висшата каста на брамините, стояща начело на обществото и изпълняваща религиозни и идейни функции, нямала право на взаимоотношения с търговците и със селяните, принадлежащи на други, по-низши касти. Кастовото деление разбира се давало различна ценност на човешкия живот., а от съвременна гледна точка – позорна и недостойна разлика на хората.

По философията на Буда обаче излиза, че всички същества страдат, следователно са **равнопоставени**.

Той достигнал до

представата за човека като общовалидна ценност

независимо от това кой към каква каста принадлежи. И макар хората да се равнопоставят чрез страданието, вече съществува обща ценностна представа за човешкия живот, което налага сравнително равни взаимоотношения между хората.

Хората се оценяват различно по признака на своите желания, показващи дали донасят допълнително страдание на друг човек. Идеята за

възмездие

придобива по-друг характер: тя като че ли започва да зависи и от желанието на човека, а не само от Бога.

2. Китайският мислител Конфуций. С десет години по-младият от Буда китайски мислител Конфуций достига до идеята за човека по друг начин и с доста различни средства. За Конфуций главният проблем не е животът като индивидуално преживяване на страдание, нито пътят към спасението като затихване, намаляване на човешките жизнено сили. Великият китайски учител се интересувал от три неща

:

как се предава истината от човек на човек и от поколение на поколение; как трябва да се отнасят хората в семейството и в общността; как могат да се научат знанията от авторитетите.

За Конфуций човешкото общежитие се отъждествявало с държавата, а тя не е възможна без семейството, както и без традицията. Пътят към препредаването на истината, за стабилност във взаимоотношенията между хората Конфуций виждал в приемствеността. Нито едно общество не е възможно без авторитет, а нито един авторитет не е възможен без закон, нито един закон не може да се мисли извън разума. Човек мисли, за да живее, а живее, за да учи. Затова трите велики правила на Конфуций са свързани с 1/разумното подчинение, 2/ истинното взаимоотношение между хората /нещата трябва да се назовават с истинските им имена/ и 3/укрепването на сигурността. Тези истини се отнасят до: младите трябва да се подчиняват на старите; синовете да слушат бащите; жените да се подчиняват на мъжете.

Голямото откритие на Конфуций следователно е проблемът за отношението на човека и общежитието . За решението на този проблем той предлага мярата на традицията.

Мощното влияние на тази конфуцианска мъдрост и днес се чувства в Китай: сигурността, стабилността, трудната изменяемост, недоверието към нововъведенията са характеристика на китайската патриархалност и чувство за колективизъм.

За разлика от етичския индивидуализъм на Буда, Конфуций препоръчва нормите на авторитета като основа за колективна стабилност . Въпросът е в това, че и двамата достигат до човека като духовен възел на обществата си, откриват онова, което днес наричаме морален конфликт на ценностите, нравствения сблъсък между човека и обществото, ценностен колапс на живота и смъртта, на страданието и щастието, на смисъла на

съществуването.

1. Кръстникът Аристотел

Както беше казано думата **етика** за първи път е употребена от Аристотел. Той замисля етиката като философия на обществото

/за древните гърци държава и общество е едно и също/

и като философия на всекидневието

. Той все пак нарича философията на обществото –

политика

, а философията на семейството и на управлението на личното поведение –

етика.

Това , което обединява политиката и етиката е изследователският обект – човекът. За

Аристотел – човекът е 1/ политическо /социално/ животно – т.е. той не може да съществува въвн от обществото – зоон политикон, но той се характеризира и с това, че 2/ винаги преследва някакви цели, за да реализира способностите си. Третата му характерна черта е, че има разумна душа – следователно, може да съзерцава вечните истини, дори да се учи на добри дела. Тези три характеристики придават на човека едно божествено качество

– **свободата.**

Това е голямото откритие на Аристотел, с което чувствително се отличава от древните индуси и китайци. Аристотел обединява проблема за индивида на Буда и идеята за общежитието на Конфуций, като прибавя

добродетелта и свободата, разумната душа и избора на постъпките.

От тук Аристотел поставя и проблема за

щастieto

– целта на човешкия живот и смисълът на човешкото съществуване е висшето благо

, разбирано като щастие, като

едно продължително удоволствие, в което хармонично съвпадат физическата и

духовната наслада с изпълнението на главните социални задължения на индивида

. Така етиката на Аристотел е по-пълноводна, по-богата и далеч по-реалистична.

Типичното за **Буда** е, че препоръчва *аскетизма* като път към висше благо. Моралната аргументация на

фокусирана върху

осигуряване на стабилност и сигурност на обществото, където отделният индивид остава без лице и без индивидуална самобитност.

Аристотел

достига до откриването на

индивидуалната участ

, понякога зависеща от собствените усилия. Изключително привързан е към

темата за

приятелството

, с което се доказва, че индивидуализмът не е напълно чужд на древногръцката етика: по дефиниция само личности могат да бъдат приятели помежду си, а приятелството много често отрича колективизма и патриархалността.

Според Аристотел терминът **етика** е произведен от древногръцката дума **етос**, която се употребявала за обозначаване на

леговищата на животните

, но по-късно придобива широко значение за посочване на *пребиваването на живи същества, в това число и на хора*.

Но според Аристотел етосът изразява главно

обичаите, характера и нравите на една човешка общност

. Всъщност етосът обозначава

нагласата, представата

на една човешка общност, отнасяща се до

принципите и обединителните духовни ядра

на общността

Обичаите

са всекидневни образци на поведение, норми за постъпване в една или друга ситуация

. Затова и

нравите

като ценностно ядро на етиката като специфични духовни стандарти, често пъти съвпадат с обичаите и се предават чрез традицията между поколенията.

От друга страна, Аристотел отъждествява етосът и като характер на отделния човек. Това е особената предразположеност на човека към добродетел или порок, за дори или за добри дела, за подвиг и приятелство, за предателство и измама. Следователно етосът е индивидуалната ценностна предопределеност и предразположеност на един или друг човек, неговия етически покровител, вътрешен съветник.

Така Аристотел употребява етоса в две главни значения. Първото се отнася до обичаите и нравите на една човешка общност

, а второто засяга

характера на човека и неговата предразположеност към добродетел и порок

. Затова

етиката е знание за поведението на личността в дадена общност, особена система от цели, норми и средства за постигане на висшето благо за общността и за отделния човек

Етиката е философско знание за човека, за главните ориентири на неговото мислене и поведение. Тя е философско приложение за откриване на смисъла на живота и смъртта, за доказване и постигане на главната цел на човешкия живот – щастието.

2. 2. Приносът на древен Рим

По късно Сенека и Марк Аврелий в древен Рим отъждествяват етиката като философия на морала, схващан като разумно начало на човешката природа, като тип целесъобразна дейност, облагородяваща човека . Затова философията на морала е философия на ценностите, на едно практическо мислене на всекидневното отношение между хората.

Всъщност Рим след Рождество Христово извършва част от новите духовни промени като окачествява етиката като част от философията наред с физиката и логиката.

1. 3. Развитие на етиката през XVII –XX век

1. Седемнадесети век е много важен период за развитие на съвременната етика. Той е век едновременно на криза на нравите и морала на едно общество и създаване основите на една нова ценностна ориентация, чиито принципи са *индивидуализмът, свободната инициатива, новата структура на авторитетите.*

Век, в който окончателно побеждава един нов модел на света, изграден върху мощта на науката – мощна доминанта и днес- с бурното развитие на физика, химия и математика. Възниква и една нова християнска етика – етиката на Мартин Лутер – протестантската – която разяжда традиционната *етика на католицизма, която игнорира индивидуалната човешка участ и акцентира върху подчинението на духовенството.*

Последната вече не отговаря на новите представи за свобода, морал, равнопоставеност и реализация на човешките сили

1. 2. Развитие на етиката през XIX век

Три са главните духовни постижения с огромно социално значение за етиката.

1. Откриването на **национализма**, който има особено значение за утвърждаване на новите общества, изградени на принципа на _____ етноса – завършва националното обединение на Германия и Италия, възникват редица нови държави. Появява се

въпросът за отношението между етос и етнос:

как да се тълкуват общочовешките ценности от гледна точка на етническите интереси, етническото самосъзнание, етническите обичаи и традиции.

В известен смисъл национализмът разделя народите, но в същото време изостря проблема за интереса като социален, национален и личен.

2. Второто откритие е **марксизмът**, който проблематизира човека и неговото съществуване. Маркс създава социална теория, изградена върху класовия принцип, пролетарската революция като глобално социално насилие за решаване на конфликти; премахва общовалидните стойности и възражда една утопия, чийто главен принцип е уравниловката, уеднаквяването и пълното унищожаване на частната собственост

3. Поява на **ницшеанството** /немския философ Фридрих Ницше/– свързва се с глобална _____ преоценка на ценностите на всекидневния морал, свързани с състраданието, милосърдието и любовта към ближния . Ницше се опитва да замени обикновения човек с главните му недостатъци слабостта и стадността, с _____ идеята за свръхчовека _____ , личност, напълно лишена от морални задръжки, скрупули на съвестта и общочовешките представи за солидарност, милосърдие и взаимопомощ.

Тема 3.

Развитие на етика през XX век

През XX век етичното познание се свързва тясно с проблемите на лингвистиката и семантиката. За Джордж Мур и Л. Витгенщайн и техните последователи _____ моралът най-често изразява човешките емоции, чиято истина подлежи на интуитивно откритие.

В САЩ в средата на 50-те години започва да се развива т. нар. **приложна етика**.

Според принципите ѝ етическото знание би трябвало да бъде ориентирано към конкретните проблеми на всекидневието. Да дава практически решения на житейски казуси , които представляват противоречива и конфликтна ситуация , чието решение може да бъде намерено така, че да удовлетвори всички страни, но без да дава предимство на която и да е от тях . Ролята на етиците се разбира като специфични морални съветници , които предлагат своите препоръки на лекари, юристи, бизнесмени, учители, полицаи, следователи, журналисти.

С други думи, приложната етика се оказва система от професионални етики, обслужващи квалифицираната дейност на едни или други специалисти в една или друга област на разделението на труда.

Приложната етика днес се отличава със своята многоликост. Известни са нейните разклонения като **биоетика** , **бизнесетика**, **комуникационна етика**, **политическа етика**, **конфликтология**, **психология на морала** и др.

Тема 4.

Връзката: обичаи, традиции, нравственост

През XX век думата „етика“ представлява: 1. Теория за принципите, които водят човешкото действие в обстоятелствата при които е възможен изборът. 2. Целият ансамбъл от принципи, управляващи действията на индивиди, принадлежащи към социално детерминирана група, поради тази принадлежност следват определени правила за поведение.

От тук може да се говори за професионална етика, а не за професионален морал. Думата **морал** е от латински произход и напълно съответства на славянската дума **нравственост**

– доброто, добрия човек, добрите постъпки.

Моралът представлява обичайно и традиционно поведение, възпроизвеждащо общоприети правила и норми, чийто гарант и авторитет е общественото мнение.

Морално е всичко онова, което е позволено от обичая и традицията. Социалната функция на морала е да възпроизвежда непрекъснато придобит социален опит и така

да укрепва единството на тази общност.

Нравствеността е въпрос на възпитание и на продължение на достигнатите вече образци. Великата сила на социалната интеграция и на консерватизма чрез общоприетите навици, превърнали се в лични привички, определят нравствеността. Последната се свежда само до позволено и непозволено.

Обичаят

е начин на идентификация на индивида с дадена общност., той наистина спестява всекидневната човешка енергия за да облекчи взаимоотношенията между хората.

Обичаят е изискване за еднотипно постъпване в еднотипна ситуация.

Традицията

е общуване чрез обичай на различни поколения от един и съща общност. Тя е начин на разрешаване на нововъзникнали проблеми, решения, базиращи се на обичая.

Традициите и обичаите са основите на нравите на едно или друго общество, а това значи и на неговия морал. **Нравите** изразяват ценностнопсихическата атмосфера на едно общество, главно отношение на мнозинството от обществото към социалните блага, каквито са:

собствеността, трудът, здравето, богатството, успехът, човекът, човешкото достойнство

и т. н.

Нравствеността е специализирана социална заповед, за да се узакони това отношение.

Три са универсалните човешки ценности: **човека, живота и свободата**. Те се изразяват обикновено чрез

универсални заповеди

. Те показват

правата и задълженията

на човечеството в отделната личност и правата и задълженията на отделната личност по отношение на човечеството. В този смисъл една от функциите на морала е регулативната функция

– той подрежда, поставя в ред взаимоотношенията между хората.

Нормата е предписание за постъпка, тя е тип социална команда. Моралните норми

биват позволяващи и непозволяващи.

Ценността е специфична реализация на човешка продуктивна мощност, твореща по принципите на свободата. Ценността е връзката между потребности и онази част от действителността, позволяваща, разрешаваща и стимулираща изявата на човека.

Доброто е свободното развитие на човешките възможности без ограничение, взаимното служене на хората, осигуряващо пълноценното развитие на човека.

Злото

е
барьерата, социалната преграда и личното несъвършенство
, което пречи, спъва, ограничава развитието на човешката продуктивна мощ. Затова доброто и злото са в постоянен

конфликт

. От тази гледна точка
моралът е духовна ориентация за дешифриране и решаване на основния конфликт .

Тема пета

Бизнесетика

*Етиката в организацията е
като домашното на ученика: когато липсва, тогава се забелязва.
Анонимен служител*

Предмет, задачи и значение на организационната етика

Специфика на Бизнесетиката като научноизследователско и приложно поле

Разлика между бизнесетика и организационна етика

1. 1. Същност

Бизнесетиката е насочена към изследване на етичната страна на поведението и общуването на равнище отделния индивид, на отделната организация и на нейните членове, както и спрямо по-широки обществени стректери – други организации, отделни индивиди или обществото като цяло.

Организационната етика се оформя като самостоятелна изследователска, консултантско-приложна област на границата между мениджърските и хуманитарните подходи. /Вж.: Kitson, D., R. Campbell. The Ethical Organization. L., Macmillan Business, 1996/.

Организационната етика се нарича понякога *микро-бизнес етика*, доколкото е насочена към *осмисляне на етичната страна на поведението и общуването на равнище на отделната организация и нейните членове* /индивиди и групи/, а не на макро-равнище, свързано с по-широки обществени структури.

2. Предмет на изследване – етичното качество на организационните решения.

Проблемите на организационната етика имат комплексен характер. Подобен характер имат и решенията, вземани в една организация. Организационните решения са същината в работата на мениджърите и лидерите в организацията. За тях е характерно следното:

- Имат дългосрочни последици;

- Възможни са множество алтернативи;
- Водят както до положителни, така и до отрицателни резултати;
- Свързани са с неопределени, даже непредвидими последици;
- Имат личностен ефект върху членовете на организацията.

1. Значение на бизнесетиката. Анализът на микро-етичните проблеми е от първостепенно **значение**, защото подпомага ефективността и качеството на решенията, взети в дадената организация.

2. Фактори, влияещи върху етичното поведение на организацията

Етичното поведение на всяка организация е резултат от действието на множество индивидуални,

социално-групови и ситуативни **фактори**.

Всички те оказват влияние върху поведенските и комуникативни реакции на хората в организацията, особено в ситуации на **морални конфликти и дилеми**. Наред с вътрешните фактори, върху поведението въздейства и широка гама от външни фактори, които на пръв поглед са отдалечени от ситуацията и конкретната среда, но всъщност в много мощна степен определят **етичната ориентация на поведението**.

Тема шеста

Особености на етичното поведение в организацията

1. Как човек регулира поведението си?

Психолозите и приложните етици привеждат редица доказателства, които хвърлят светлина върху начина, по който човек регулира своето поведение./ Вж.: Stead, W.E., D.L.Stead. An Integrative Model for Understanding and Managing Ethical Behaviour in Business organizations. Journal of Business Ethics, 9, 1990, pp. 233-242/.Специалистите обикновено посочват следните **три последователни стъпки** в процеса на определяне на собственото поведение:

- **1. Себепознание /самонаблюдение/.** Без първоначална насоченост на съзнанието към себепознание не е възможно никакво целенасочено етично действие. Човек се опитва да формулира въпросите за собствената си същност в контекста на цялостното себевъзприемане на Аза в ситуацията, в която се намира.

- **2. Себеоценката** е следващата стъпка. Тя зависи от наличието, вида и силата на личните стандарти /норми и принципи/, с които човек ориентира поведението си. Оценката на моралния аспект на дадена предстоящо действие обикновено **се съотнася**

с възприетите от човека норми и принципи. Когато има предварително несъответствие между тях, поведението на личността става непоследователно, неуверено. В резултат на себепознанието и себеоценяването индивидът е в състояние да **изгради положително или отрицателно отношение към себе си**

. Изследванията в организационното поведение еднозначно показват, че по принцип *хората се стремят да са носители на такова поведение, което води до себеуважение и удовлетвореност от собствената личност.*

Човек обикновено /при други равни условия/ постъпва по начин, който самият той приема за правилен, т.е. – според

собствените си стандарти за добра и уместна постъпка

. Индивидът се стреми да избегне себеосъждането и себепорицанието. Често **запазването на себеуважението**

е по-силно и значимо за индивида, отколкото оценката за добро представяне в организацията и евентуалните материални придобивки. Очакването за себеосъждане е силен мотив за избягване на неприемливо поведение, защото това очакване “застрашава” личните морални ценности и интегритета /целостта/. В този случай човек като че ли става потенциален враг /чужд/ за самия себе си.

- **3. Самоувереността** е следващата стъпка и важен момент в реализацията на собственото решение за определено поведение. Увереността в себе си се изразява в убедеността, че човек има силата да доведе нещата до желания от него резултат.

Колкото и парадоксално да звучи, *самоувереността е психологическа предпоставка, която спомага за етичното поведение*, а не обратното.

- За тези три последователни стъпки, които детерминират етичното поведение на личността, изходен момент е високото оценяване на доброто, желаното поведение от самата личност. Основното е в начина, по който ценностите управляват собственото поведение на личността. Особено значение има последователността, в която личността формулира сама за себе си следните въпроси:

- Какво би трябвало да направя?
- Защо би трябвало да го направя?
- Мога ли да го направя?

Ефектът Пигмалион

Един от пагубните психологически “вредители” на етичността е т. нар. **Ефект Пигмалион в организационното общуване**

. Под този ефект се има предвид

сбъдващото се пророкуване

, когато очакванията на личността за едно събитие създават условия за случването му. Проучванията потвърждават, че ефектът Пигмалион може да е корен за много от проблемите в отношенията между хората в организацията. Мениджърът носи голямата отговорност да действа в ролята на положителен или отрицателен Пигмалион за своите служители. И високите, и занижените очаквания от служителя обикновено се сбъдват. В поведението и в общуването си хората не могат да надхвърлят равнището на собствените си очаквания.

Особено неефективни са споделянията на негативни и генерализирани очаквания

. Може да се каже, че фраза от рода на “За нищо не те бива” не би следвало да бъде изричана от един ръководител

Тема седма.

Модел за етично поведение в организацията. Етична инфраструктура

За цивилизования свят етиката в деловото общуване е потребност и задължение, а не претенция или лукс. В развитите държави е изградена широка система за поддържане

на минимум етични стандарти в организациите. Това е т. нар. "етична инфраструктура". На всеки 300 души персонал в големите организации се пада по един етик или психолог. Наред с познатите психотренинги, сеанси за усвояване на подходяща релаксация или на техники за настъпателното поведение, се провеждат и семинари за обучение по етичност, за справяне с етични дилеми, за ясно формулиране на етични принципи и др. Всяка пета американска фирма е наела на щат етик. United Technologies например имат мрежа от около 160 етици по света. Извън САЩ компаниите обикновено не създават специална "етична бюрокрация". В Германия с тези проблеми се занимават съветите към предприятията.

Специализираното обучение по делова и организационна етика се възприема като социално или професионално изискване. Много организации осигуряват минимум един час годишно обучение по етика за служителите си и допълнително още толкова за новопостъпилите.

Всяко обучение е продуктивно, когато започва и завършва с желание за саморазвитие и усъвършенстване. Целта на новата ни рубрика е да направи първите публични крачки в тази посока. "Делова етика" се стреми да подпомогне етичната и комуникативна чувствителност на отделния човек. "Шлифоването" на естествените практически умения да анализираш и адекватно да реагираш в човешките ситуации е неизбежна част от организационната ни и социална компетентност.

Често приемаме, че етичното поведение е израз на спонтанни емоционални реакции. Безгрижно допускаме, че моралните конфликти и етичните проблеми в деловата сфера имат изцяло междуличностен характер и се разрешават от само себе си. Да свеждаш етиката само до възпитанието /знаменитите "първи седем години"/ и до личните качества, е все едно да се довериш на логиката в умозаклучението "Ако ватманът е честен, трамваят ще ни заведе на хубаво място". Самите ситуации, в които попадаме, имат особени етични параметри. Те се определят от правила, роли и действия, много от които са неизбежни.

Етичното поведение в организациите е част от процесите на вземане на решенията. Това е основният проблем на организационната етика, която търси етично качество на предприеманите решения. Поне такава е консенсусното европейско рабиране, възприето в редица европейски институции и индустрии.

